

ПОСЕЛЕНИЯ ЭПОХИ БРОНЗЫ И ЖЕЛЕЗА В ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ

В статье вводится в научный оборот новый археологический материал, полученный в результате многолетних разведок В. И. Красковского на территории Одесской области. Сведения об открытых им и неопубликованных 38 поселениях бронзового и железного веков позволяют заполнить пробелы на археологической карте Северо-Западного Причерноморья и уточнить историю полевых исследований в этом регионе.

S. V. Ivanova, N. E. Vetchinnikova

SETTLEMENTS OF THE BRONZE AND IRON AGES IN THE ODESSA REGION

A new archaeological data obtained as a result of the longterm excavations performed by V. I. Kraskovsky in the territory of the Odessa Region are brought into the scientific circulation. The evidence on 38 settlements of the Bronze and Iron Ages discovered by him and not yet published permits filling gaps on the archaeological map of the North-Western Black Sea area and specifying the history of field examination in the Odessa territory.

Одержано 27.03.87.

Комплекс з бронзовим посудом римського часу з поховання в Центральному Криму

К. К. Орлов, С. А. Скорий

Публікується комплекс речей із зруйнованого поховання кінця I-го — першої половини II-го ст. н. е., серед них бронзовий посуд італійського та провінціально-римського виробництва.

Поховання інтерпретується як сарматське, що належить особам з досить високим соціальним статусом.

У 1971 р. на східному схилі глибокої балки в 1 км від південно-східної околиці с. Костянтинівка Сімферопольського району Кримської області під час спорудження греблі колгоспного водосховища було зруйновано поховання перших століть н. е. з різноманітним інвентарем. До його складу входили бронзові: таз, глечик та невелика посудина, призначення якої не з'ясовано, дві світлоглиняні амфори, два червонолакових глечики, червонолакові тарілка і чашка, а також залізні вудила та бронзовий браслет.

На жаль, дані про тип поховальної споруди, з якої походять речі, та поховальний ритуал відсутні.

За словами будівельників, речі знаходились поряд із залишками двох похованих, черепом та кістками кінцівки коня*. Можна вважати знайдені речі одночасним комплексом парного поховання, яке, судячи за наявністю у ньому коштовного бронзового посуду, не пограбоване.

Розглянемо знахідки**.

1. Бронзовий таз із профільованим, загнутим усередину та сплосченим згори краєм, прикрашений із зовнішнього боку трьома врізними

* Вдячні колишньому співробітнику Кримського обласного краєзнавчого музею А. А. Столбунову за дозвіл опублікувати комплекс та В. К. Гарагулі і Б. А. Раєву, які сприяли обробці матеріалів.

** Знаходиться в зібранні Кримського обласного краєзнавчого музею.

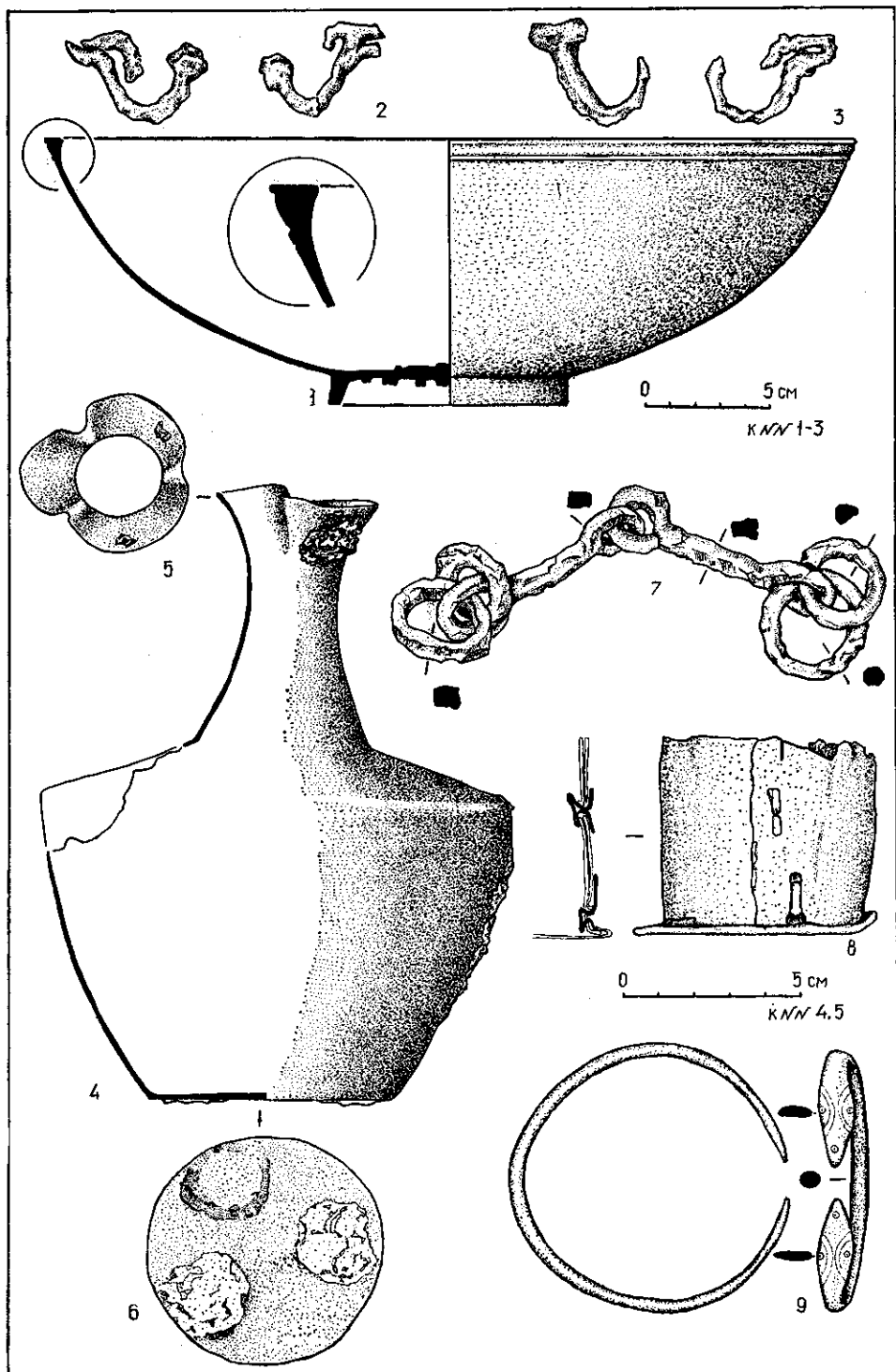

Рис. 1. Металеві предмети з поховання: 1 — бронзовий таз; 2-3 — ручки таза; 4 — бронзовий глечик; 5 — вінця з залишками залізних заклепок від кришки; 6 — дно з слідами кріплення свинцевих ніжок; 7 — залізні вудила; 8 — бронзова циліндрична посудина; 9 — бронзовий браслет.

борозенками різної ширини, має півсферичний тулуб на трапецієподібному у розрізі кільцевому піддоні (рис. 1, 1) (інв. № А-22587). Він виготовлений технікою лиття з наступною обробкою на токарному верстаті. Піддон, мабуть, був відлитий окремо та припаяний до тулубу таза. Зовнішня та внутрішня поверхні дна були декоровані концент-

ричними виступами. Дві ручки таза, які, якщо судити за патиновістю слідів у місця їх приєднання, мали традиційну омегоподібну форму та рельєфні фігурні атташі, були втрачені ще у давнину (рис. 1, 2—3). Глибокий розрив по краю відноситься до сучасних пошкоджень.

Подібні посудини відомі в Угорщині, Німеччині, Данії, Словаччині, Польщі, Болгарії та інших країнах Західної та Центральної Європи¹. У Східній Європі тази, дуже подібні до константинівського, трапилися в курганах поблизу сс. Олонешти, Кирсанівського, біля селища Центрального, неподалік станиць Тбіліської та Ахтіал². У Криму така знахідка виявлена вперше.

А. Радноті вважає, що виготовлення подібних речей було освоєно південноіталійськими майстернями на початку I ст. н. е.³ Г. Еггерс датував такі вироби I — першою половиною II ст. н. е.⁴ Незважаючи на використання окремих посудин до III ст. н. е., час їх максимального розповсюдження у східноєвропейському регіоні обмежено 50—150 рр. н. е.⁵ Так, наприклад, аналогічні знахідки трапились у комплексах кінця I — першої половини II ст. н. е.⁶

2. Бронзовий тонкостінний кований глечик з біконічним тулубом, плоским дном, високим горлом та вінцями з трьома зливами типу ойнохої (рис. 1, 4) (інв. № А-22587). Ручка глечика відсутня, але залишки корозії на тулубі та вінцях вказують, що вона була залізна та кріпилася за допомогою залізних заклепок (1, 5). Не збереглася також накривка. На дні посудини помітні сліди приєднання трьох свинцевих ніжок (рис. 1, 6). Тулуб глечика трохи пошкоджений будівельними роботами. Глечик відноситься до групи виробів, яка була виділена А. Радноті на матеріалах Паннонії та дістала назву в літературі, як «Blechkanne»⁷. Вони відомі, також, як посудини так званого «гало-римського типу»⁸.

Б. А. Раєв, проаналізувавши знахідки подібних посудин у Мезії, Фракії та Причорномор'ї, доповнив та розвинув висновки А. Радноті⁹. Він виділив два типи посудин — «Веринген» та «Стралджа». Посудини першого типу західного походження, а вироби другого були визначені як фракійська продукція¹⁰. До них Б. А. Раєв відніс також і всі східноєвропейські знахідки.

¹ Radnoti A. Die Römischen Bronzegefäße von Pannonien // *Dissertationes Pannonicae*.— Budapest, 1938.— Ser. II, N 6.— S. 127; Eggers H. Der Römische Import in Irenen Germanien.— Hamburg, 1951.— I.— S. 169; Kraskovski I. Roman bronze Vessels from Slovakia.— Oxford, 1978.— P. 15.— Fig. 8, 3; Jażdżewski K., Rycel G. Habent sua fata tumuli // *Z otchłani węków*.— 1981.— XLVII.— 1—2.— S. 36.— Tabl. IV, rys. 5; Раєв Б. А. Новое погребение с римским импортом в Нижнем Подонье // *СА*.— 1979.— № 4.— С. 203; Раєв В. Die Bronzegefäße der römischen Kaiserzeit in Thracien und Mösien // *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*.— Frankfurt-am-Main, 1977.— N 58.— S. 626.— N 60.— Taf. 23, 3;— N 19.— Taf. 39, 3;— N 17.— Taf. 40, 4.

² Мелюкова А. И. Сарматское погребение из кургана у с. Олонешты // *СА*.— 1962.— № 1.— С. 197.— Рис. 2, 2; Раєв Б. А. Новое погребение...— С. 202.— Рис. 2, 1; Кротокин В. В. Римские импортные изделия в Восточной Европе (II в. до н. э.— V в. н. э.) // *САИ*.— 1970.— Д1-27.— № 764.— Рис. 59, 4.— № 734, 809.— Рис. 61, 7.

³ Radnoti A. Die Römischen Bronzegefäße...— S. 127.

⁴ Eggers H. Der Römische Import...— S. 169.— Beil. 38.

⁵ Раєв Б. А. Новое погребение...— С. 203; Раєв В. *Op. cit.*— S. 625.

⁶ Кротокин В. В. Римские импортные изделия...— С. 203.

⁷ Radnoti A. Die Römischen Bronzegefäße...— S. 151—155.

⁸ Шелов Д. Б. Римские бронзовые кувшины и амфоры в Восточной Европе // *СА*.— 1983.— № 4.— С. 65.

⁹ Раєв В. Les «Blechkanne» de province et leurs prototypes italiens // *Annales de l'Université Jeanes Maclin Lettres*. Actes du IV-e Colloque International sur les bronzes antiques.— Lyon, 1976.— P. 155—162; Раєв В. Die Bronzegefäße...— S. 616—617; Раєв Б. А. Ковани кани от римските провинции и техните италийските прототипове // *Археология БАН*.— 1978.— XX.— № 3.— С. 1—8; Раєв В. Metal Vessels from «Hohlach» (Novocerkassk) // *Actes du V-e Colloque International sur les Bronzes antiques*.— Lausanne, 1978.— P. 56—81; Раєв Б. А. Металлические сосуды кургана «Хохлач» (материалы к хронологии больших курганов сарматского времени в Нижнем Подонье) // *Проблемы археологии*.— Л., 1978.— Вып. 2.— С. 89—94; Раєв Б. А. Римские импортные изделия...— С. 10.

¹⁰ Раєв В. Les «Blechkanne»...— P. 155; Раєв В. Die Bronzegefäße...— S. 616.

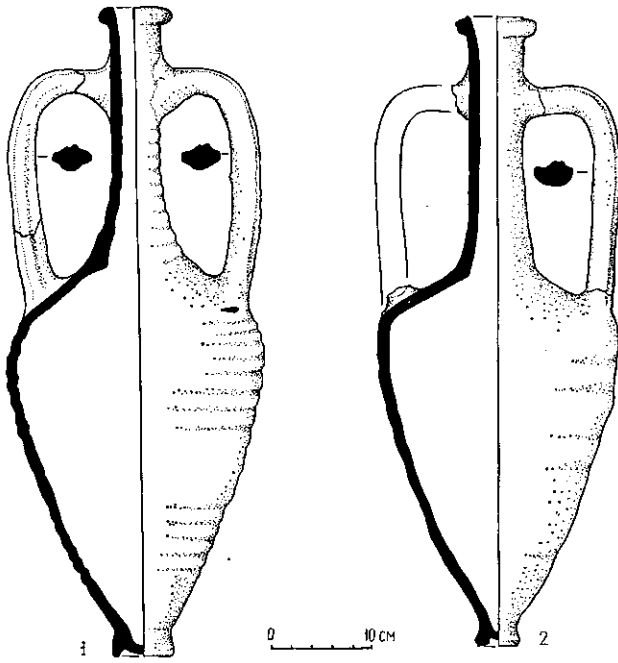

Рис. 2. Амфори з поховання (1—2). повій зоні Східної Європи не виходять за

межі I—III ст. н. е.¹², з перевагою в комплексах II—III ст. н. е.¹³.

Аналогічні ковані глечики відомі в Болгарії (Асеновград, Балчик, Воеводіново, Дебелт, Калоянець, Стамово, Стара Загора, Стралджа, Чаталка), Словаччині (Страже II), Молдавії (Олонешти), на Нижньому Дні (Мелехівська)¹⁴.

У Криму трапилося 8 подібних глечиків: 5 з них у Керчі, 3 — у похованні № 18 Ай-Тодорського некрополя, у склепі № 1(6) Чорноріченського могильника та у похованні № 115 могильника біля радгоспу № 10¹⁵.

3. Деформована посудина циліндричної форми, виготовлена з листової бронзи товщиною близько 0,1 см (рис. 1, 8) (інв. № А-22581). Складається з двох частин: циліндра, край якого заходить один за другий і прикріплені двома бронзовими шпильками, та денця. Останнє загнуте по краю, під який запущена нижня частина циліндра.

Визначити призначення предмета важко. Занадто грубе виконання, виступання зовні та всередині шпильок, гострі краї не дають підстав розглядати його як посудину для пиття. Це, найімовірніше, туалетна посудина, накривка якої не збереглася або була втрачена ще в давнину, чи курильниця. Датування посудини ускладнюється відсутністю прямих аналогій. Дві близькі до неї бронзові циліндричні піксиди з плоскими денцями та конічними кришками трапилися під час розкопок Тірітаки на ділянці XIV (кв. 42), у товщі культурного шару перших століть н. е.¹⁶

¹¹ Шелов Д. Б. Римские бронзовые кувшины...— С. 66.

¹² Raev B. Les «Blechkaappen»...—Р. 155; Raev B. А. Ковани кани...— С. 4.

¹³ Raev B. А. Металлические сосуды кургана «Хохлач»...— С. 92.

¹⁴ Raev B. Die Bronzegefäße...— N 3, Taf. 17, 5; N 6, Taf. 32, 6; N 101, Taf. 17, 3; N 23, Taf. 11, 2; N 35, Taf. 29, 6; N 71, Taf. 27, 2; N 81, Taf. 23, 7; N 84, Taf. 14, 2; N 19, Taf. 38, 4; Ondorouch V. Bohate hroby rimskei na Slovensku.— Bratislava, 1957.—S. 133.—Tabl. 30; Мелюкова А. И. Сарматское погребение...— С. 198, 199.—Рис. 3, 4; Кропоткин В. В. Римские импортные изделия...— № 789.—Рис. 57, 6.

¹⁵ Кропоткин В. В. Римские импортные изделия...— № 826.—Рис. 69.—№№ 829, 831, 833, 824.—Рис. 57, 4—5; Блаватский В. Д. Харакс // МИА.—1951.— № 19.— С. 269; Бабенчиков В. П. Чорноріченський могильник // АП УРСР.—1963.— Вип. 13.— С. 114.— Табл. XII, 1; V, 17.

¹⁶ Гайдукевич В. Ф. Раскопки Тиритакі в 1935—1940 гг. // МИА.—1952.— № 25.— С. 100.

4. Амфора з вінцями у вигляді округлого масивного валика та високим вузьким горлом, яке плавно переходить у тулуб правильної яйцеподібної форми (рис. 2, 1) (інв. № 24412). Піддон високої, конічний, оточує прогнуте донизу дно. Глина сірокоричнева, світла, з численними темними піщинками, рідкими світлими включеннями та дрібними блискітками. Під час будівельних робіт частину тулуба втрачено.

5. Амфора, вінця якої мають форму валика з горизонтальною площиною зверху та помітно виступаючим гребенем по внутрішньому краю (рис. 2, 2) (інв. № А-24409). Горло вузьке, високе, пряме. Тулуб яйцеподібний на низькому, конічному кільцевому піддоні. Ручки, які мають у розрізі форму півовалу з двома зсунутими до краю валиками, прикріплені до горла нижче вінець та до краю прямих плічок. Глина сірувато-коричнева, пухка, добре відмучена, з темними коричнюватого кольору включеннями та рідкими слюдяними блискітками. Зовнішню поверхню амфори покрито тонким шаром світлого білуватого ангобу.

Амфору розбито під час будівництва. Одна ручка була втрачена ще у давнину.

Обидві посудини, найімовірніше, відносяться до широко розповсюджених у Північному Причорномор'ї у перших століттях н. е. світлоглиняних вузькогорлих амфор з профільованими ручками, що належали до виробів малоазійських центрів¹⁷. Особливості їхньої еволюції неодноразово привертала увагу дослідників, які визначали ряд ознак, що характеризують різні хронологічні варіанти або типи амфор.

Перша з посудин за обрисами тулуба, профілем вінець та місцями кріплення ручок подібна до світлоглиняної амфори з колодязя № 44 з Ново-Есклападного розкопу з Керчі, яку Д. Б. Шелов відносить до групи посуду I ст. н. е.¹⁸ Профілювання та вигин ручок, ребристість тулубу зближує амфору з посудинами другої третини I — середини II ст. н. е.¹⁹ За перерахованими вище ознаками амфору можна датувати у межах кінця I — першої половини II ст. н. е.

У другій посудини відсутні елементи, притаманні ранній групі цих амфор (у першу чергу маємо на увазі профіль вінець), але достатньо виразні риси, властиві більш пізнім посудинам (пропорції та форма тулубу, ступінь вигину ручок та місця їх приєднання²⁰, їх профілювання, форма вінець з гребенем над горизонтальною площиною)²¹. Сказане дає змогу обмежити дату другої посудини першою половиною II ст. н. е.

6. Червонолаковий одноручний широкогорлий глечик на добре профільованому трапецієподібному в розрізі піддоні (рис. 3, 1) (інв. № А-22580). Горло посудини, деформоване відносно осі обертання та горизонтальної площини, прикрашене на рівні верхнього кінця ручки двома замкнутими борозенками. Вінця відігнуті. Тулуб має грушоподібну форму з тонкими стінками. Сплюснена ручка профільована зовні двома валиками. Більша частина зовнішньої поверхні глечика та горло всередині покрито рівним шаром тонкого червоно-коричневого лаку, що зберіг легкий матовий відблиск. Глина темно-оранжева, добре відмучена, з дрібними темними частками, великими (до 0,2 см) білими вапняковими включеннями та рідкими дрібними золотистими блискітками.

7. Червонолаковий одноручний глечик на широкому нерівномірно

¹⁷ *Каменецький И. С.* Светлоглиняные амфоры с Нижне-Гниловского городища // КСИА АН СССР.— 1963.— № 94.— С. 35—36; *Шелов Д. Б.* Узкогорлые светлоглиняные амфоры первых веков нашей эры. Классификация и хронология // КСИА АН СССР.— 1978.— № 156.— С. 20. Див. бібліографію, посилання №№ 32—33.

¹⁸ *Шелов Д. Б.* Узкогорлые светлоглиняные амфоры...— С. 18.— Рис. 5.

¹⁹ *Шелов Д. Б.* Указ. соч.— С. 18; *Каменецький И. С.* Светлоглиняные амфоры...— С. 31—32.

²⁰ *Гайдукевич В. Ф.* Раскопки Мирмекия в 1935—1938 гг. // МИА.— 1952.— № 25.— С. 170.— Рис. 64.

²¹ *Деоник Д. В., Круг О. Ю.* Эволюция узкогорлых светлоглиняных амфор с профилированными ручками // СА.— 1972.— № 3.— С. 107, 111.

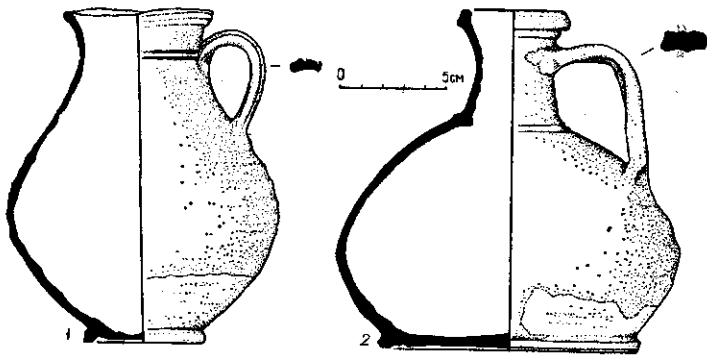

Рис. 3. Червонолакові посудини з поховання: 1 — широкогорлий та 2 — вузькогорлий глечики.

профільованому піддоні (рис. 3, 2) (інв. № А-22584). Горло, яке має форму вузького вигнутого циліндра, відділене від стінок двома неглибокими жолобками. Вівця з нависаючим краєм, який розширюється догори, підкреслено кільцевим загостреним валиком. Тулуб приземкуватий, біконічний, з плавно вигнутими стінками. Ручка масивна, підпрямокутна в розрізі, декорована із зовнішнього боку трьома сплющеними валиками. Червоно-коричневим матовим лаком поганій збереженості покрито вівця та частину горла зсередини, а також тулуб зовні, крім нижньої частини стінок та піддона. Глина сірувато-жовта, м'яка, з дрібними порами, рідкими білими включеннями та численними блискітками.

Перший глечик можна порівняти з червонолаковими глечиками I — першої половини II ст. н. е. з поховань могильника Бельбек IV²². Вони мають подібні обриси тулуба, але різняться за формою та місцем прикріплення ручок. Подібні широкогорлі посудини з грушоподібним тулубом знайдено в похованнях могильника Скалисте-3 I—III ст. н. е.²³ та на пізньоскіфських городищах Криму (наприклад, на Алма-Кермені)²⁴.

Такі ж, дещо варіюючі в деталях, глечики зберігаються у фондах Державного Херсонського історико-археологічного заповідника серед депаспортизованих матеріалів з розкопок міського некрополя, проведених К. К. Костюшко-Валюжинич*.

Для визначення часу побутування другого глечика велике значення мають знахідки однотипових посудин у похованнях I ст. н. е. некрополя Емони (Югославія)²⁵. У Криму аналогічні вироби відомі нам за згаданою херсонською колекцією**, посудиною з ґрунтової могили некрополя Тірітаки, яку В. Ф. Гайдукевич відніс до I ст. н. е.²⁶ та фрагментом з Усть-Альмінського городища²⁷. Вівця з подібним профілюванням нерідко зустрічаються серед вузькогорлих глечиків I—II ст. н. е. з іншими обриси ми тулуба²⁸.

²² Гуцина И. И. Население сарматского времени в долине р. Бельбек в Крыму (по материалам могильников) // Археологические исследования на юге Восточной Европы.— М., 1974.— Рис. VIII, 1, XIII, 1, XVI, 22.— С. 45.— Приложение III.

²³ Богданова Н. А., Гуцина И. И., Лобода И. И. Могильник Скалистое III в юго-западном Крыму // СА.— 1976.— № 4.— С. 125.— Рис. 2, 12; 3, 19.

²⁴ Высотская Т. М. Городище Алма-Кермен у Криму // Археология.— 1970.— Вып. 24.— Рис. 8, 6.

* Инв. №№ 3163, 3182, 3267.

²⁵ Mikl-Curk I. K Emonski keramiki // Arheološki vestnik.— Ljubljana, 1978.— XXIX.— Tabl. I—V.

** Инв. №№ 3274, 4628, 9111.

²⁶ Гайдукевич В. Ф. Некрополи некоторых боспорских городов // МИА.— 1959.— № 69.— С. 220.— Рис. 90, 2.

²⁷ Высотская Т. Н. Поздние скифы в юго-западном Крыму.— К., 1972.— С. 118.— Рис. 30, 13.

²⁸ Гуцина И. И. Население сарматского времени...— С. 35—36.— Рис. VIII, 8; XI, 7; XII, 19; XIII, 42; XV, 15; Бабенчиков В. П. Чорноріченський могильник.— С. 92.— Табл. 1, 10.

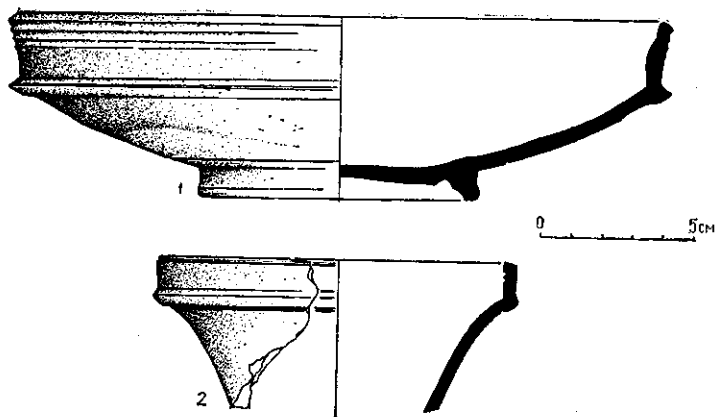

Рис. 4. Червонолакові посудини з поховання: 1 — тарілка; 2 — чашка.

Особливості форми, керамічного тіста та лакового покриття дають змогу віднести розглянуті глечики до виробів малоазійських майстерень та, враховуючи викладене вище, датувати їх другою половиною I — першою половиною II ст. н. е.

8. Червонолакова тарілка на кільцевому піддоні (рис. 4, 1) (інв. № А-24411). Високий, трохи відігнутий та потовщений зсередини вертикальний бортик ззовні по краю профільований трьома борозенками та відокремлений від тулуба загостреним валиком. У верхній частині округлих стінок зовні та по периметру дна знизу нанесені жолобки різної ширини. Лак, з плямами, перепалений, матовий, варіює у кольорі від темно-сірого до червонувато-коричневого та покриває всю посудину, крім нижньої частини стінок, піддона та дна. Глина погано відмучена, з численними світлими піщинками, уламками черепашок, рідкими темними частками та великими блискітками.

Тарілку пошкоджено під час будівельних робіт.

9. Фрагмент червонолакової чашки з вертикальним бортиком, який переходить у відносно широкий асиметрично профільований загострений валик і відділений від стінок глибокою борозенкою (рис. 4, 2) (інв. № А-24410). Бортик ззовні прикрашений одинарним, а всередині — подвійними кільцевими жолобками.

Червоно-коричневий, темний, рівний, блискучий лак покриває всю поверхню. Глина сірувато-коричнева, м'яка, добре відмучена, з домішками дрібних блискіток.

Покриття відколів вапном вказує на те, що чашку було розбито в давнину.

Розглянуті посудини належать до двох основних категорій столової червонолакової кераміки, які були широко розповсюджені у Причорномор'ї у I—III ст. н. е.

Тарілки, подібні до константинівської, виділені Т. М. Кніпович за матеріалами Боспорської експедиції до типу, який побутував, за її думкою, в другій чверті I ст. н. е.²⁹ Наша посудина близька до згаданих як за обрисами тулуба та піддона, так і за формою бортика. Багато з них датуються в межах другої третини I — початку II ст. н. е. за клеймами у вигляді ступні (*planta pedis*), виділеної врізними лініями або смугами насічок³⁰, а І. І. Гущина вважає можливим вживання деяких посудин з клеймами до кінця II — початку III ст. н. е.³¹ У цих хронологічних межах датування посудин без клейм визначається в кож-

²⁹ Кніпович Т. М. Краснолаковая керамика первых веков н. э. из раскопок Боспорской экспедиции 1935—1940 гг. // МИА.— 1952.— № 26.— С. 298.— Рис. 2, 1—2.

³⁰ Кадеев В. И. Очерки истории экономики Херсонеса в I—IV вв. н. э.— Харьков, 1970.— С. 135.

³¹ Гущина И. И. Население сарматского времени...— С. 38.

ному конкретному випадку за поєднанням технологічних даних і особливостей елементів форми виробів. За виділеними ознаками тарілку можна віднести до кінця I — першої половини II ст. н. е.

Червонолакова чашка співвідноситься з посудинами, знайденими на Боспорі, які датуються початком — другою половиною I ст. н. е.³², а також з чашкою першої половини II ст. н. е. з розкопок Афінської агори³³. Втрата нижньої частини чашки, де, ймовірно, знаходилось фігурне клеймо, обмежує можливості зіставлення. Проте, прямий бортик, ввігнуті стінки та відсутність смуг насічок на вінцях, як правило, не зустрічаються пізніше середини I ст. н. е. (при збереженні декоративних борозенок і високоякісному лаковому покритті визначають межі датування цієї посудини кінцем I — першою половиною II ст. н. е.).

Якісні ознаки свідчать про належність чашки до продукції керамічних майстерень о. Самос.

10. Бронзовий наручний браслет з нерозімкнутими ромбоподібними кінцями, виконаними у вигляді стилізованих зміїних голівок (рис. 1, 9) (інв. № А-22582). Очі передані врізними колами з крапкою посередині і відокремлені один від одного подвійними борозенками. Такі ж кола розташовані на кінцях ромбів.

Браслети із стилізованими голівками змії, як прикраси і апотропеї, відомі на європейській території (Румунія, Словаччина, Болгарія, Угорщина тощо) ще у гальштатський період³⁴. Ймовірно, звідси вони попадають на Кавказ і в Північне Причорном'я³⁵, де набувають широкого розповсюдження в перші сторіччя н. е. Такі браслети, наприклад, знайдені в сарматських похованнях Подніпров'я, пам'ятках Криму та в некрополях античних міст із змішаним греко-варварським населенням³⁶. Особливо часто (50—60% від браслетів інших типів) подібні прикраси зустрічаються в могильниках Південно-Західного Криму, з вираженими елементами сарматської культури³⁷. Ці браслети трохи варіюють за зовнішнім виглядом (перетин плоский, круглий, овальний), орнаментом (крапковий, врізний) і датуються I ст. до н. е.—IV ст. н. е.³⁸

11. Вудила залізні ковані, двоскладові, з кільчастими псаліями і кільцями для поводу (рис. 1, 7) (інв. № А-22585). Обидві частини вудил виготовлені з дроту підпрямокутної в перетині форми.

Вудила з двома рухомими кільцями серед пам'яток східноєвропейського регіону є рідкісними. Ця знахідка з Костянтинівки зіставляється лише з вудилами з Антипівського скарбу (Воронезька область) і Та-наїса. Перші знайдені з комплексом металевих речей, які І. І. Гущина віднесла до скифо-сарматського часу і датувала II—I ст. до н. е.³⁹,

³² Книпович Т. Н. Краснолаковая керамика...— С. 297, 311—312.— Рис. 1, 4; Силантьева Л. Ф. Краснолаковая керамика из раскопок Илурата // МИА.— 1958.— № 85.— С. 286.— Рис. 3, 3.

³³ Robinson H. Pottery of the Roman Period. Chronology // The Athenian Agora.— Princeton. New Jersey, 1959.— Vol. V.— P. 1. 68.

³⁴ Vulpe A. Necropola Hallstattiana de la Ferigile.— București, 1962.— Tabl. XXV, 1, 4; Dušek M. Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotin.— Bratislava, 1966.— S. 123.— Taf. XVII, 3; S. 158.— Taf. LII, 18; Párducz M. Le cimetiére hallstattien de Szentcs-Vekerzug III // AA ASH.— 1955.— T. VI.— Tabl. XXIV, 3; Чачева В. Находки от некрополя в с. Абеаница Благоевградски окръг // ИАН.— 1970.— XXXII.— С. 301.— Обр. 6а.

³⁵ Высотская Т. Н. Культы и обряды поздних скифов // ВДИ.— 1976.— № 3.— С. 70.

³⁶ Покровська Є. Ф., Ковпаненко Г. Т. Могильник біля с. Калантаєво // Археологія.— 1961.— Т. XII.— С. 137.— Рис. 7, 1—3; Бабенчиков В. П. Некрополь Неаполя Скифского // История и археология древнего Крыма.— К., 1957.— С. 124.— Табл. III, 6, 8, 10; IX, 8; Арсентьева Т. М. Некрополь Танаиса.— М., 1977.— С. 140—141.— Табл. XXXIII, 7—8; Зубарь В. М. Некрополь Херсонеса Таврического I—IV вв. н. э.— К., 1982.— С. 96—97.— Рис. 62, 1—6.

³⁷ Богданова Н. А. Семантика и назначение некоторых амулетов из могильников первых веков н. э. юго-западного Крыма // Тр. ГИМ.— 1980.— Вып. 51.— С. 83.

³⁸ Бабенчиков В. П. Некрополь Неаполя Скифского.— С. 127; Гущина И. И. Население сарматского времени...— С. 42; Богданова Н. А. Семантика и назначение...— С. 83.

³⁹ Гущина И. И. Случайная находка в Воронежской области // СА.— 1961.— № 2.— С. 246.— Рис. 3, 1.

а П. Д. Ліберов, вважаючи її атрибуцію необґрунтованою, включив їх до зведення матеріалів скифської культури на Середньому Доні⁴⁰. Інші вудила знайдені в багатому похованні № 79 некрополя Танаїса поряд з численним інвентарем і монетою⁴¹. Могила датується I — початком II ст. н. е. і за рядом ознак може розглядатись як поховання заможного представника сарматського компонента населення міста, що засвоїв окремі грецькі обрядові норми.

Предмети кінського спорядження є звичайними знахідками в могильниках перших сторіч н. е. Південно-Західного Криму, але зафіксовані тут вудила (часто поганої збереженості) мають просту конструкцію без кільчастих псалій і внаслідок цього в якості аналогій використані бути не можуть.

Визначаючи дату Костянтинівського поховання, ми, зважаючи на відзначені вище обставини, можемо оперувати лише результатами аналізу його інвентаря.

Просте підсумування (врахування крайніх дат) хронології цих предметів аргіогі виключено; воно окреслить період (I ст. до н. е.— V ст. н. е.), надто широкий для поховання, що є дискретним актом. Традиційний спосіб датування за, гадаю, найбільш пізніми речами (бронзовий глечик і браслет) також не годиться через суперечності, що виникають з датами інших компонентів комплексу. Більше того, сам факт різкої хронологічної невідповідності при такому кількісному співвідношенні, може сприйматись як підтвердження нерозробленості типології тих категорій предметів, до яких відносяться глечик і браслет.

Ми вважаємо, що поставленому завданню не зовсім відповідає і датування за окремими предметами — «індикаторами» з яскравим відображенням часових ознак (бронзовий таз, амфори чи червонолакові посудини). Воно може бути помилковим, якщо не прийняти до уваги відносну хронологію, тривалість існування цих імпортованих речей у варварському середовищі, що залежить від того, яку функцію виконував той чи інший предмет до його покладення у могилу і від міри розповсюдженості аналогічних виробів у тому чи іншому регіоні.

Розглянемо у даному аспекті інвентар поховання. Оскільки бронзові глечики і таз були предметами, розрахованими на довгочасове використання, вони могли переходити від одного власника до іншого у спадщину, в результаті торгово-обмінних операцій чи за іншими причинами протягом невизначено тривалого часу. Однак у рівній мірі вірогідно й те, що ці рідкі коштовні для свого часу посудини вживалися лише однією людиною, про високе майнове і соціальне положення якої вони мусили свідчити після її смерті й поховання.

Імпортовані червонолакові посудини і аналогічна кераміка місцевого виробництва в поховальному обряді некрополів Північного Причорномор'я не мали особливого специфічного ритуального значення. Тут вони, як і у повсякденному житті, відігравали одну роль — посуду. Завдяки посередництву херсонеських і боспорських торговців цей столовий посуд поступав у Таврику в такій обмеженій кількості, що став звичайним не тільки в містах, але й на периферії. Часте вживання таких посудин при їх недостатній міцності, можливість неодноразової заміни, поряд з широтою вибору, є факторами, що вказують на синхронність *terra sigillata* комплексу і акту поховання.

Хронологічні варіанти бронзових браслетів і вудил, близьких до Костянтинівських, ще не визначені. Тому теоретично можливе їх співпадання за часом з іншими речами або дещо більш рання дата.

Деяка гіпотетичність наведених вище висновків обумовлена недостатком вихідних даних. Але видно, що вони не суперечать принциповій можливості відносно короткого строку побутування предметів в одному

⁴⁰ Ліберов П. Д. Памятники скифского времени на Среднем Дону // САИ.— 1965.— Д1-31.— С. 31.— Табл. 26, 10.

⁴¹ Шелов Д. В. Некрополь Танаиса // МИА.— 1961.— № 98.— С. 50, 52.— Табл. XXXII, 6.

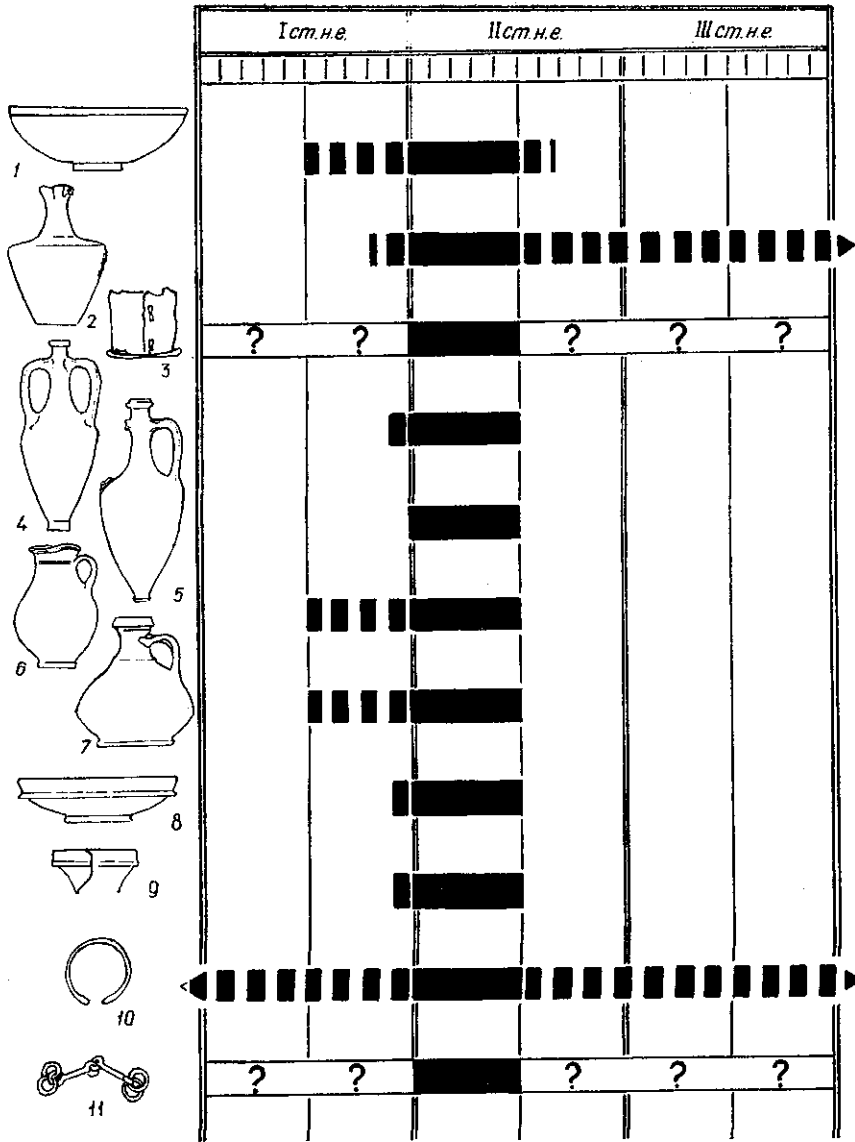

Рис. 5. Хронологічне співвідношення предметів з поховання.

комплекси, дозволяють використати для датування поховання весь його інвентар, нарешті, зупинитися на методі уточнення абсолютної хронології, запропонованому М. Б. Шукіним (метод «вузьких» датвань).

Як відомо, його суть у зіставленні речей за часом з наступним виділенням вузького діапазону накладення дат окремих речей, який відповідає періоду найбільш вірогідної появи комплексу⁴². Для Костянтинівського поховання такий період обмежений кінцем I — першою половиною II ст. н. е. (рис. 5).

Питання про етнокультурну належність Костянтинівського поховання, незважаючи на відсутність інформації про тип поховальної споруди, всієї сукупності рис поховального ритуалу, вирішується швидше на користь сарматів, ніж пізніх скіфів.

Дійсно, покладення разом з небіжчиком в одну могилу коня з деталями спорядження, окремих частин кінського скелета або вудил, символізуючих коня, — ознака, дуже характерна для пізньосарматських

⁴² Шукін М. Б. Об «узких» и «широких» датировках // Проблемы археологии. — 1976. — Вып. II. — С. 28—32.

пам'яток Східної Європи (II—IV ст. н. е.)⁴³ і лише зрідка зустрічається у населення пізньоскіфської культури (Криму — зокрема).

Відсутність ніжок і ручки у бронзового глечика, ручки амфори, фрагментарність червонолакової чашки, мабуть, є результатом ритуального пошкодження речей перед покладенням їх у поховання. Це також характерна риса сарматського поховального ритуалу⁴⁴. Очевидно, не випадковими є і сліди зіпсування бронзових посудин із переконливо етнічно інтерпретованих аланських поховань (Олонешти, Мелехівська), однотипових і синхронних костянтинівським⁴⁵.

І, нарешті, слід відзначити, що парні набори бронзових посудин італійського або провінціально-римського виробництва (так звані сервізи⁴⁶) зустрічаються лише в курганних похованнях сарматської аристократії.

Таким чином, можна гадати про порівняно високий соціальний статус небіжчиків, похованих у кінці I або першій половині II ст. н. е. поблизу с. Костянтинівка в Центральному Криму.

К. К. Орлов, С. А. Скорый

КОМПЛЕКС С БРОНЗОВОЙ ПОСУДОЙ РИМСКОГО ВРЕМЕНИ ИЗ ПОГРЕБЕНИЯ В ЦЕНТРАЛЬНОМ КРЫМУ

Публикуется комплекс вещей из разрушенного парного погребения, содержащий 11 предметов, в том числе два бронзовых сосуда — кувшин, относящийся к группе провинциально-римских изделий и таз италийского производства, являющийся для Крыма уникальной находкой.

С помощью метода узких датировок время совершения захоронения определяется концом I — первой половиной II вв. н. э.

Состав вещевого инвентаря, отдельные сведения по погребальному ритуалу позволяют интерпретировать погребение как сарматское, принадлежавшее лицам с довольно высоким социальным статусом.

K. K. Orlov, S. A. Skory

A COMPLEX WITH BRONZE DISHES OF THE ROMAN PERIOD FROM A BURIAL IN THE CENTRAL CRIMEA

A complex of things found in the destroyed pair burial is reported. It involves 11 articles, including two bronze vessels — a jug referring to a group of provincial-Roman goods and a basin of the Italian production, a unique finding for the Crimea.

Using the method of narrow datings the time of burial is determined by the late 1st cent.—early 2nd cent. A. D.

The composition of thing implements, certain evidence on the burial rite permit interpreting the burial as a Sarmatian one which belonged to persons with the sufficiently high social status.

Одержано 23.01.84.

⁴³ *Смирнов К. Ф.* Вопросы изучения сарматских племен и их культуры в советской археологии // ВССА.— М., 1954.— С. 215.

⁴⁴ *Смирнов К. Ф.* Савроматы. Ранняя история и культура сарматов.— М., 1964.— С. 103, 249; *Раев Б. А.* К хронологии римского импорта в сарматских курганах Нижнего Дона // СА.— 1976.— № 1.— С. 124—125.

⁴⁵ *Мелюкова А. И.* Сарматское погребение у с. Олонешты.— Рис. 2, 2; 3, 4; *Кропоткин В. В.* Римские импортные изделия...— № 789.— Рис. 57, 6.

⁴⁶ *Раев Б. А.* К хронологии римского импорта...— С. 132.